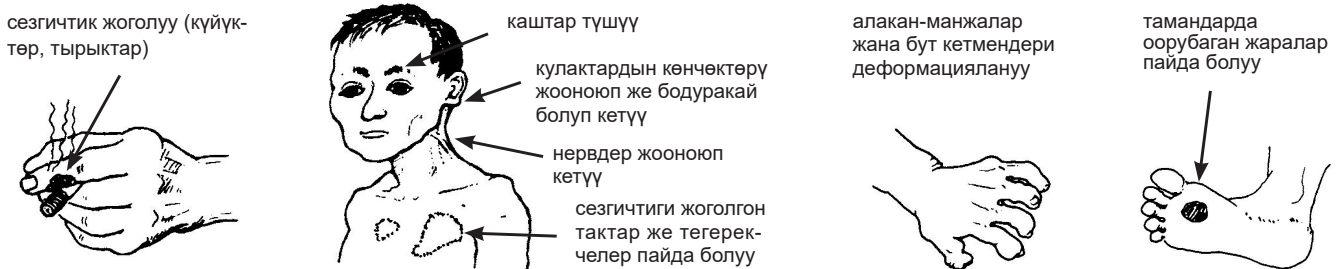

Пес оорусу

Хансен оорусу, лепра

Пес оорусу деген эмне? Бул абдан жай өрчүүчү **жугуштуу** илдет. Аны көбүнчө терини жана **нервдерди** жабыркатуучу микробактериялар (микобактериялар) пайда кылат. Пес оорусу териде ар кандай көйгөйлөр пайда болуусуна, сезгичтик жоголуусуна, алакан-манжалар жана бут кетмендери **шал** болуп калуусуна алып келет:

Адамдар пес оорусун кантип жуктуруп алышат? Ал дарыланбаган пес оорусу бар адамдардан гана “денесинин бул ооруга туруштук берүү жөндөмдүүлүгү төмөн” болгон адамдарга гана өтө алат. Пес оорусу, аны менен ооруган адам чүчкүргөндө же жөтөлгөндө, же териси менен тийгенде, башкаларга жугушу ыктымал. Адамдардын көпчүлүгүнүн денесинде бул ооруга табигый туруштук бар, андыктан бул илдетти козгоочу бактериялар аларга эч таасирин тийгизбейт, же таасир тийгизген күндө деле, аларда инфекциялануунун билинер-билинбес белгилери гана байкалып, ал көп өтпөй толук жоголот.

Көп учурда, пес оорусунун биринчи белгилери адам аны пайда кылуучу бактерияларды жуктуруп алганынан 3 же 4 жыл өткөндөн кийин пайда болот.

Пес оорусу кара ниеттүү арбактардан, жаман иш жасоодон, белгилүү бир азыктарды жеөдөн же дарыянын суусуна түшүүдөн, кээ бирлер буларга ишенсе да, пайда болбойт. Бул илдет **тукум куума илдет эмес**, башкача айтканда, **пес оорулуу энеден пес оорулуу бала төрөлбөйт. Бирок пес оорусу бар жана анысы дарыланбай жүргөн адам менен чогуу жашаган жана ал менен тыгыз байланышта болгон балдардын бул илдет менен ооруп калуу ыктымалдыгы жогору.**

Пес оорусу канчалык көп учурайт? Ал дүйнө жүзүнүн айрым аймактарында башка жерлерге салыштырмалуу кыйла көбүрөөк кездешет. Пес оорусу чектелүү мейкиндикте өтө көп адам жашаган, санитардык-гигиеналык шарттары начар жерлерде көбүрөөк учурайт. Бирок бай адамдар деле аны жуктуруп алышы мүмкүн.

Дүйнө жүзү боюнча, негизинен, Азия өлкөлөрүндө 1 миллиондон ашык адам пес оорусу менен ооруйт. Ошол эле убакта, акыркы 20 жыл ичинде андан 16 миллион адам толук айыкты.

Пес оорусунан айыгууга болобу? Аны козгогон бактерияларды жок кыла ала турган дарылар бар. Демейде, илдетти дарылап баштагандан бир нече күн өткөндөн кийин, аны менен ооруган адам башкалар үчүн жугуштуу болбой калат. (Иш жүзүндө, көпчүлүк адамдар аларда пес оорусу бар деген диагноз алгач коюлгандан тартып эле илдетти башкаларга жуктурбай калышат.) Бирок **оору кайтуусуна жол бербөө үчүн, кээ бир адамдарды дагы бир нече жыл бою дарылоо талап кылынат.**

Аны эртесинде дарылап баштоо маанилүүбү? Албетте. Аны менен ооруган адамды эрте дарылап баштоо илдет башка адамдарга өтүп кетүүсүнө жол бербейт. Мындан тышкары, эгер дарылоо сезгичтик жоголгонго, шалдык жана деформациялар пайда болгонго чейин башталса, оорудан айыгуу демейде толук болот, адамдын физикалык же социалдык мүмкүнчүлүктөрү чектелип калуусуна жетпейт.

Такай жана эффективдүү дарыланып турган адамдар пес оорусун башкаларга жугузушпайт.

Балдарды пес оорусунун белгилерине текшерүү

Пес оорусу көп учураган аймактарда коомчулук медициналык-санитардык кызматчылар жана **реабилитологдор** ата-энелер жана мектеп мугалимдери чогуу **балдардын бардыгын пес оорусунун баштапкы белгилерине такай текшерип туруулары** керек. Пес оорусу бар деп белгилүү адамдар жашаган үй-бүлөлөрдөгү балдарды такай текшерип туруу баарынан маанилүү. Мындай текшерүүнү ар 6–12 айда бир жолу жана жок дегенде 3 жыл аткаруу талап кылынат.

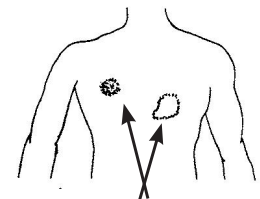
БАШТАПКЫ БЕЛГИЛЕРИ

Териде кычышпаган же оорутпаган, жай өсүп кеңейген так пайда болуу. Мындай тактын өңү-түсү айланасындагы теринин өңү-түсүнөн бир аз айырмаланышы мүмкүн. (Пес оорусунан улам пайда болуучу тактардын түсү эч качан толук ак болбойт, алар кабырчыктанбайт (лепроздук реакцияны эсепке албаганда); 219-бетти караңыз.)

ЭМНЕГЕ КӨҢҮЛ БУРУУ КЕРЕК?

Бүтүндөй дененин терисин, айрыкча бетти, колдорду, арканы, эки жамбашты жана буттарды тактарга текшерчиңиз.

Эгер чети даана билинбеген, бир аз бозоргон так тапсаңыз, ага байкоо жүргүзүүнү токтотпоңуз. Такта сезгичтик бузулбаса, пес оорусу деген тыянакка келерден мурун, башка белгилерин да издеңиз. (Көптөгөн балдардын беттеринде жана колдорунда буга окшогон боз тактар пес оорусуз эле боло берет.)

уркуяп чыгып турган четтери бар же мындай четтери жок, чакалайды (трихофития) элестеткен тактар

Эскертме. Мындай тактар жаңы пайда болгондо, көп учурда алардагы сезгичтик сакталат же бир аз бузулат. **Эгер тактагы сезгичтик бузулганынан күмөн санабасаңыз, бул пес оорусу экени дээрлик анык.**

КИЙИНЧЕРЭЭК ПАЙДА БОЛУУЧУ БЕЛГИЛЕРИ

1. Алакан-манжаларда жана бут кетмендеринде сайгылашуу, сенейүү же сезгичтик бир аз бузулуу байкалуу.

Же болбосо, теридеги тактарда сезгичтик жоголгону даана билинет.

ТЕРИДЕГИ ТАКТАРДАГЫ СЕЗГИЧТИК БУЗУЛУУСУНА ТЕКШЕРҮҮ

Куш канатынын бир талынын же катуу жиптин учу менен тактын өзүнө жана анын айланасындагы териге акырын тийип, денесинин кайсы жерине бир нерсе тийгенин баладан сураңыз (бала аны карабасын).

Чыбыкка жип байланган.

Эгер бала жиптин тийгенин сезбесе, стерилдүү ийне менен бир аз сайып көрүңүз.

БУЛ ЖЕРИМЕ ТИЙИП ЖАТКАНЫН СЕЗДИМ

Так ушул ыкманын жардамы менен алакан-манжаларын жана бут кетмендерин сенейүүгө жана сезгичтиги бузулбаганына текшерчиңиз.

ЭСКЕРТҮҮ! Пайдаланылган ийнени башка балага колдонордон мурун, аны жалынга кармап стерилдеңиз.

2. Алакан-манжаларда жана бут кетмендеринде бир аз алсыздык же деформация пайда болуу.

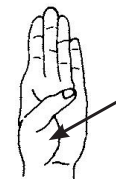
бут кетмени салаңдап калуу (Бала аны көтөрө албайт.)

бут манжалары алсыз болуу же жырткыч жаныбардын манжалары сымалдануу

Бала манжаларын түздөп көрсүн. Эгер ал муну аткара албаса, бул пес оорусунан улам болуучу шалдыктын белгиси болушу мүмкүн.

Бала чыпалагы алаканына бириккен жерине бармагы менен жетүүгө да аракет кылып көрсүн.

Мындай кыймылдын оор болушу бул жердеги булчундун алсыздыгынан улам болушу мүмкүн. Бул пес оорусунун белгиси болушу ыктымал.

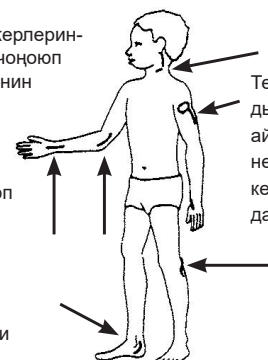
ЭСКЕРТҮҮ! Дене мүчөлөрүнүн мындай алсыздыгы полиомиелит вирусунан, булчундар дистрофиясынан же башка илдеттерден улам болушу мүмкүн.

3. Кээ бир нервдер чоңоюп кетүү (бул ооруу менен коштолушу же коштолбошу, же бир аз ооруксууну менен коштолушу мүмкүн. Жабыркап калган нерв теринин астында жоон боодой сезилет. Нерв бир топ жооноуп кеткенде, аны оңой эле көрүүгө болот.

Дененин бул жерлериндеги нервдер чоңоюп кеткен-кетпегенин текшерчиңиз.

Кулактын астындагы нерв жооноуп кеткен (*A Manual of Leprosy* (Пес оорусу боюнча колдонмо) деп аталган китептен алынган; 638-бетти караңыз.)

Теридеги тактардын ичиндеги же айланасындагы нервдер чоңоюп кеткен-кетпегенин да текшерчиңиз.

Пес оорусун так аныктоо (диагноз коюу)

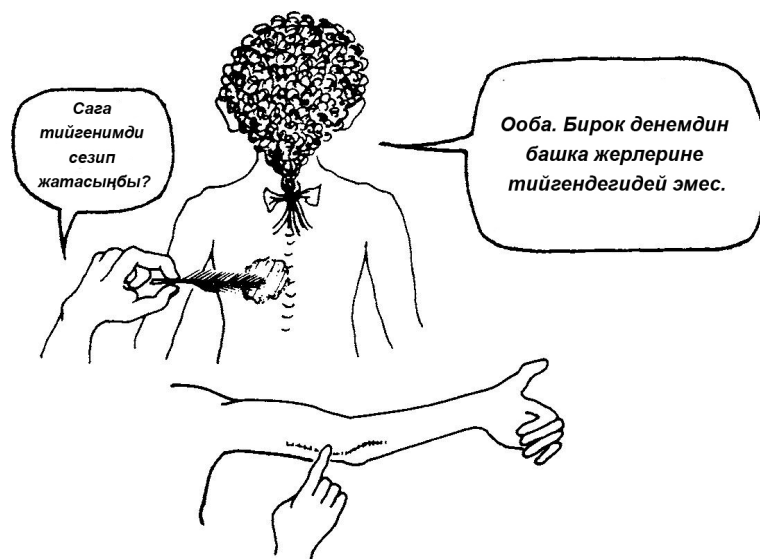
Териде тактар пайда болуу көп учурда пес оорусунун баштапкы белгилерине кирсе да, буга окшогон тактар башка көптөгөн ооруларда деле пайда болот. Тактын айланасындагы сезгичтик бузулбай, анын ичиндеги сезгичтик бузулганда гана, бул пес оорусу экенине биз дээрлик ынансак болот. Бирок пес оорусунун кээ бир түрлөрүндө тактардын ичиндеги сезгичтик бир нече жылдан кийин гана бузулушу же такыр бузулбашы мүмкүн. Андыктан, пес оорусунун башка белгилерин да издөө керек.

Пес оорусунун башка белгилери дагы – сайгылашуу, сенейүү же алакан-манжаларда жана бут кетмендеринде сезгичтик бузулуу – башка себептерден улам болушу мүмкүн.

“Бул – пес оорусу” деген тыянак чыгаруу үчүн, адамда негизги деп эсептелген төмөнкү 3 белгинин жок дегенде бирөөсү болууга тийиш:

1. теридеги тактарда сезгичтик жоголгону же өзгөргөнү даана билинүү

Эскертме. Пес оорусунан улам бетте пайда болгон тактардагы сезгичтик, көп учурда, ушул эле оорудан бирок дененин башка бөлүктөрүндө пайда болгон тактардагы сезгичтикке салыштырмалуу анчалык бузулбайт.

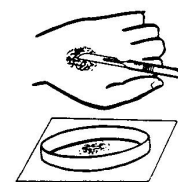
2. нервдер жооноюп кеткени даана билинүү

(Кайсы нервдерди текшерүү керектигин 216-беттен караңыз.)

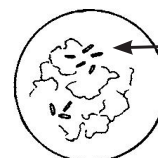
3. ошол тактардан алынган бөлүкчөлөрдө пес оорусунун микобактериялары болуу

Тактын мындай бөлүкчөсү теридеги ошол тактын жука катмарын кесип алуу жолу менен даярдалат. Мурундун (дененин ушул бөлүгү көп учурда катуу инфекцияланат) ичиндеги нымдуу териден алуу ыкмасы сейрегирээк колдонулат. Андан кийин, бул бөлүкчө айнекке коюлуп, атайын боёк менен боёлуп, микроскоп аркылуу изилденет.

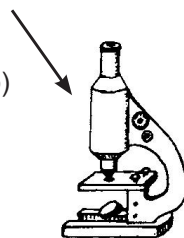
Пес оорусунун микобактерияларын (эгер бар болсо) микроскоп аркылуу көрүүгө болот.

Теридеги тактан бөлүгү алынат.

микроскоп аркылуу көрүнгөн пес оорусунун микобактериялары

Пес оорусу шектелгенде, эгер так аныктала элек болсо, атайын даярдыктан өткөн кызматчы тарабынан теридеги тактан бөлүкчөсү сөзсүз алынып изилдениши керек.

Эскертме. Пес оорусу менен ооруган адамдардын көбүндө ушул 3 белгинин баары тең байкалбайт. Терисинде пайда болгон тактарда сезгичтиги жоголгон адамдардын ошол тактарынан бөлүкчөлөрдү алып текшергенде, демейде аларда пес оорусунун микобактериялары табылбайт.

Пес оорусунун типтери

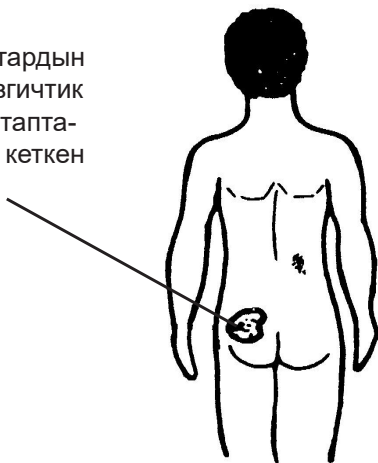
Адамдын денесинин пес оорусуна каршы табигый туруштугу канчалык күчтүү экенине жараша бул илдет эки түрдүү формага бөлүнүп каралат. Адамда пес оорусунун кайсы түрү бар экенин анын денесинде пайда болгон тактарды саноо жолу менен билүүгө болот. Илдеттин олигобациллярдык тибинде адамдын денесинде бешке чейин, ал эми мультибациллярдык тибинде бештен ашык так бар болот.

ОЛИГОБАЦИЛЛЯРДЫК ТИБИ

- Денесинин илдетке каршы туруштугу салыштырмалуу күчтүү болгон адамдарда
- Теридеги тактардан алынган бөлүкчөлөрдө микобактериялар табылбайт.
- Адам илдетти башкаларга жугузбайт.
- Теридеги тактардын саны бештен ашпайт, сырткы көрүнүшү ар түрдүү, бирок көп учурда тактардын четтери көтөрүлүп турат, ортолору жалпак келет.

- Мындай тактардын ичиндеги сезгичтик бузулган же таптакыр жоголуп кеткен болот.

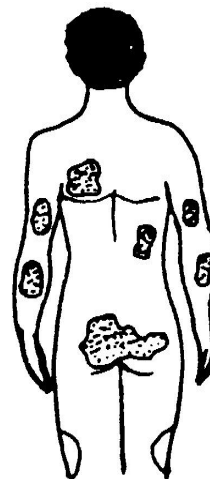

- Беттеги тери калыңдап кетпейт.
- Нервдер эрте жабыркайт, бирок, негизинен, териде пайда болгон тактардын ичиндеги гана сезгичтик жоголуу түрүндө орун алат. Негизи, көздөр, алакан-манжалар же бут кетмендери жабыркабайт. Бирок эгер булар жабыркаса, бул көбүнчө эрте орун алат, жана **бир колдун гана алакан-манжаларында же бир бут кетменинде гана** сезгичтик же алардагы булчуңдардын күчү жоголуусу менен коштолот.

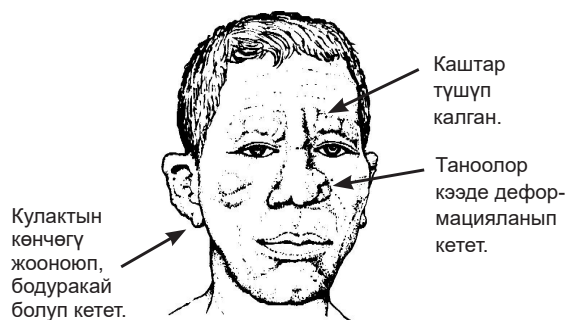
МУЛЬТИБАЦИЛЛЯРДЫК ТИБИ

- Денесинин илдетке каршы туруштугу төмөн болгон адамдарда
- Теридеги тактардан алынган бөлүкчөлөрдөгү пес оорусунун микобактерияларынын саны бир нечеден баштап көпкө чейин деп аныкталат.
- Бейтап илдетти башкаларга (дарыланып баштамайынча) жугузушу мүмкүн.

- Теридеги тактардын саны бештен ашык, четтери тегиз эмес болот, тактар көтөрүлүп турат же жалпак келет. Демейде сезгичтиги бир аз жоголот. Дененин эки жагында тактар болжол менен бирдей болот.

- Беттеги тери (айрыкча каш өскөн жерлери, жаактар, мурун жана кулактар) калыңдап, бодуракай болуп, кызгылт тартып кетиши мүмкүн.

ЛЕПРОМАТОЗДУК ПЕС ООРУСУНДА АДАМДЫН ЖҮЗҮ “АРСТАНДЫН ЖҮЗҮНӨ” ОКШОП КАЛУУ

- Көп учурда нервдер катуу жабыркап, эки колдун тең алакан-манжаларында жана эки бут кетменинде тең сезгичтик жоголот жана деформациялар орун алат.

Лепроздук реакция

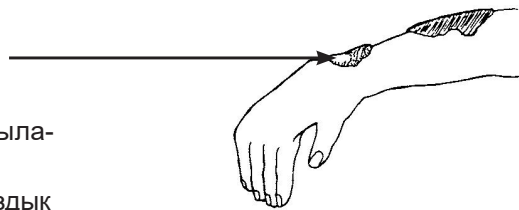
Пес оорусу менен ооруган адамдарда кээде илдетти капыстан күчөгөн мезгилдер орун алат. Муну дененин пес оорусунун микобактерияларына карата аллергиялык реакциясы катары баалоого болот. Лепроздук реакциялар илдеттен дарыланбаган адамдарда, дарылоо учурунда же дарылоо токтотулгандан кийин орун алышы ыктымал. Мындай реакциялар денеде өзгөрүүлөр болгондо, мисалы, эркек балдар жыныстык жактан жетиле баштаганда, кош бойлуулуктун акыркы мезгилинде же төрөттөн кийин, башка оору менен ооруганда, **эмделгенден** кийин же эмоционалдык стресске туш болгондо орун алышы мүмкүн.

Лепроздук реакциялар 2 типке бөлүнөт:

1-типтеги реакциялар пес оорусунун чек аралык түрү менен ооруган адамдарда алардын денеси пес оорусунун микобактерияларына каршы күрөшүн күчөткөн учурда орун алат. Дененин башка бөлүгүндөгү булчуңдардын да күчү кетип, аларда сезгичтик жоголуу коркунучу бар.

Төмөнкү белгилерге көңүл бурулушу керек:

- теридеги тактар шишип жана кызарып кетиши мүмкүн;
- алакан-манжалар жана бут кетмендери шишип кетүү;
- алакан-манжалар жана бут кетмендери кайрадан сайгылашып баштоо же алардагы булчуңдардын күчү кетүү;
- нервдер жайгашкан жерлер ооруу же алардан ыңгайсыздык сезилүү (Сейрек учурларда нервдер жаткан жерлердеги түйүндөр жараланып, ириңдей баштайт.)

МААНИЛҮҮ: Лепроздук реакциялардан кээде булчуңдарда кайрадан алсыздык пайда болуп, сезгичтик жоголот, бирок **нервдер кеткен жерлер оорубайт.**

2-типтеги реакциялар лепроматоздук пес оорусу менен ооруган адамдарда байкалат. Бул түрүндө дене пес оорусун козгогон микобактериялардын өтө көп болуусуна таасирленип, жооп кайтарат.

Төмөнкү белгилер байкалышы мүмкүн:

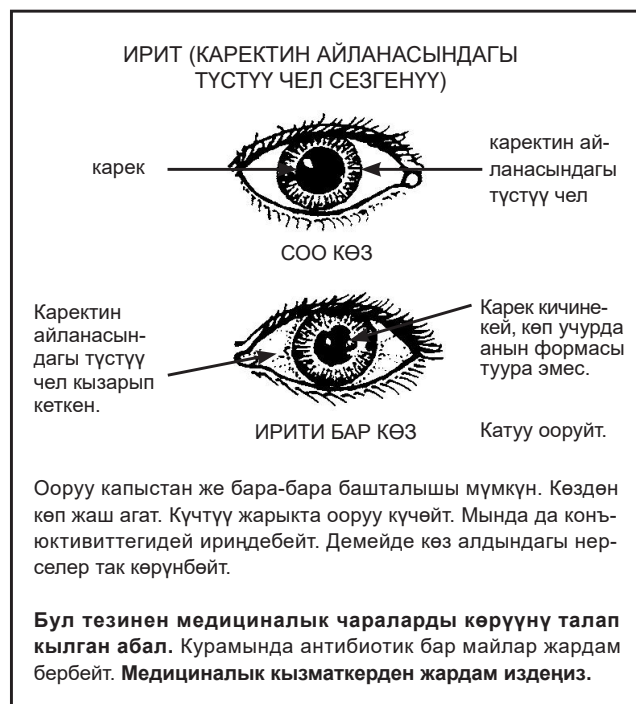
- теринин астындагы (айрыкча бетте, колдордо жана буттарда) шишиген, кызгылт же каралжын тарткан дөмпөйүүлөр;
- ысытма;
- эркектик урук бездер, эмчектер же манжалар ооруу;
- мурун бүтүү же андан кан агуу;
- көздөр кызаруу (бул ооруу менен коштолот же коштолбойт.)

Эскертүү! Булар, эгер эрте дарылабаса, **иритке** же көз такыр көрбөй калуусуна алып келиши мүмкүн.

Сейрек учурларда мындай реакциялар адамдын оозу, тамагы же өпкөлөрү шишип кетүүсүнөн же бөйрөктөрүнүн иши бузулуусунан улам аны өлүмгө алып келиши ыктымал.

Эгер адам дарыланып баштабаса, лепроздук реакциялар тез эле нервдердин биротоло жабыркоосуна, алакан-манжалардын, бут кетмендеринин же көз булчуңдарынын шалдыгынын күчөшүнө же көздөрдүн биротоло жабыркоосуна алып келиши мүмкүн.

Лепроздук реакцияларды эрте дарылап баштоо шалдыкка, деформацияларга жана сокурдукка жол бербөө үчүн абдан маанилүү.

Лепроздук реакцияларды дарылоо тууралуу 221-бетте сөз болот.

ПЕС ООРУСУН ДАРЫЛОО ЖАНА БАШКА ЗАРЫЛ ЧАРАЛАРДЫ КӨРҮҮ

Аны дарылоо жана башка зарыл чаралары 4 нерсени камтышы керек:

1. Пес оорусун пайда кылуучу микобактериялардын башка адамдарга өтүп кетүүсүнө жол бербөө үчүн, **узак мөөнөттүү дарылоо иш-аракеттери** мүмкүн болушунча эрте башталышы керек.
2. Лепроздук реакциялардын алдын алуу жолу аркылуу **булардын денеге кошумча зыян келтирүүсүнө жол бербөө** үчүн, **чукул дарылоо чаралары** талап кылынат.
3. Денедө ар кандай деформациялардын (жаралар, күйүктөр, жаракаттар, контрактуралар) пайда болуусуна жол бербөө үчүн, **сактык чараларын көрүү**, көмөкчү жасалгаларды колдонуу, көнүгүүлөрдү аткарып туруу жана бул тууралуу зарыл билимге ээ болуу маанилүү.
4. **Социалдык реабилитация:** Пес оорусу менен ооруган баланын же чоң кишинин толук баалуу, бактылуу, коомчосу үчүн маанилүү өмүр сүрүүсүнө мүмкүнчүлүгү болуш үчүн, ар бир жаран, ата-энелер, мектептер жана бүтүндөй коомчо менен тыгыз иштеп, алардын бул дартты мыктыраак түшүнүүсүн камсыз кылуу, ага карата болгон чочулоолорун азайтуу жана аны менен ооруган адамдарга карата болгон мамилесин оңдоо талап кылынат.

Дары-дармектер менен дарылоо

Учурда Бүткүл Дүйнөлүк Саламаттык Сактоо Уюму (БДСУ) пес оорусун **дароо эки дары** – рифампицин жана дапсон менен дарылоону сунуш кылат. Бул дарылар чогуу (өзүнчө эмес) колдонулууга тийиш. Алар негизи бекер таратылат. Дарылана турган адамдын дарылоо курсуна ал бала же чоң киши же андагы пес оорусу олигобациллярдык же мультибациллярдык түрү экенине жараша дагы башка дарыны кошуу мүмкүн.

Көп жыл пес оорусуна каршы негизинен дапсон дарысын колдонуп келишкен. Тилекке каршы, айрым аймактарда пес оорусунун микобактериялары дапсонго “туруктуу” болуп кеткен (дары илдетти жок кыла албай калган).

Рифампицин дарысы пес оорусуна каршы кыйла тезирээк иштейт. Пес оорусунун микобактерияларында бул дарыга туруштук берүү жөндөмдүүлүгү пайда болуусуна жеткирбөө үчүн, рифампицин пес оорусуна каршы колдонулуучу башка дарылар менен чогуу берилет. Рифампицинди бир айда бир жолу гана берүү керек. Ушундай ыкмада берилгенде, чыгымы да, дарынын терс таасирлери да аз болот.

Пес оорусунун мультибациллярдык түрүнө жана 2-типтеги лепроздук реакцияларга каршы дарылоо курсуна **клофазимин** да кошулат.

Пес оорусунун олигобациллярдык түрүндө орун алган чакалайга (суу чекчекти козгоочу вирустан козголгон түрү) каршы бир нече дары чогуу колдонулат. Булар – 600 мг рифампицин, 400 мг офлоксацин жана 100 мг миноциклин. Балдарга берилүүчү дозасы – чоң кишилердин дозасынын жарымы.

Олигобациллярдык тибине каршы колдонулуучу дарылар (Дарылоо мөөнөтү 6 ай.)	10 жашка чейинки балдарга	10 жаштан 14 жашка чейинки балдарга	чоң кишилерге	Дарылоо курсунун биринчи күнү бул эки дарынын бир айлык дозаларын (1-күнү), андан кийин бир айлык дозаларын ар 28 күн сайын, 6 ай бою кабыл алып туруңуз. Дарылоо курсу 9 айдан ашпоого тийиш.
рифампицин, бир айлык дозасы	300 мг	450 мг	600 мг	
дапсон, бир айлык дозасы	25 мг	50 мг	100 мг	
Мультибациллярдык түрүнө каршы колдонулуучу дарылар (Дарылоо мөөнөтү 12 ай.)	10 жашка чейинки балдарга	10 жаштан 14 жашка чейинки балдарга	чоң кишилерге	Дарылоо курсунун биринчи күнү бул дарылардын бир айлык дозаларын (1-күнү), андан кийин бир айлык дозаларын ар 28 күн сайын, 12 ай бою кабыл алып туруңуз. Клофазиминдин бир айлык дозасынан тышкары анын кичирээк дозасы бейтаптын курагына жана салмагына жараша кошумча берилип турат. Дарылоо курсу 18 айдан ашпоого тийиш.
рифампицин, бир айлык дозасы	300 мг	450 мг	600 мг	
клофазимин, бир айлык дозасы	100 мг	150 мг	300 мг	
дапсон, бир айлык дозасы	25 мг	50 мг	100 мг	
клофазимин, бир күндүк дозасы	50 мг, бир жумада 2 жолу	50 мг, эки күндө бир жолу	50 мг күнүгө	

Өлкөңүздүн Саламаттыкты Сактоо Министрлигинен жана БДСУнун жергиликтүү өкүлчүлүгүнөн пес оорусун дарылоо тууралуу тактап алыңыз.

Узак мөөнөттүү дарылоонун маанилүүлүгү тууралуу

Пес оорусунун дарылоо курсу узак: 6 айдан 1 жылга чейин же, илдеттин түрүнө жараша, мындан да көбүрөөк. Эгер дарылоо өтө эле эрте токтотулса же дарылары өз убагында кабыл алынбаса, пес оорусу кайрадан күч алат жана, андан тышкары, кээде лепроздук реакциялар орун алат. Мындай реакциялардан нервдер ого бетер жабыркап, адам шал же сокур болуп калышы мүмкүн.

Ошондуктан, **пес оорусу менен ооруган адамдар жана алардын үй-бүлөлөрү дарыларды үзгүлтүккө учуратпай өз убагында кабыл алып туруунун мааниси зор экенин түшүнүүсүн коомчолордогу медициналык-санитардык кызматчылар жана реабилитологдор камсыз кылуулары абдан маанилүү.** Балага дарыларынын бир айлык дозалары берилерде, медициналык-санитардык кызматчы жанында болуп, буга көз салып койгону оң. Ошондо, ал оорудан дагы кошумча көйгөйлөр пайда болгон-болбогонун да текшерип тура алат.

ПЕС ООРУСУ МЕНЕН ООРУП КАЛГАН АДАМ ЭРТЕ ДАРЫЛАНЫП БАШТАСА, ИЛДЕТ ТҮРДҮҮ ДЕФОРМАЦИЯЛАРДЫ ПАЙДА КЫЛУУЧУ ЖАНА АДАМДЫН ДЕН СОЛУГУНУН МҮМКҮНЧҮЛҮКТӨРҮН ЧЕКТӨӨЧҮ ДАРТКА АЙЛАНБАЙТ.

Лепроздук реакцияларды дарылоо

215-бетте айтылгандай, пес оорусу менен ооруп калган адам сезгичтиги жоголуусуна, шалдыкка жана деформацияларга жеткирбей эле койгону оң. **Дартты эртесинде так аныктап, аны эрте дарылап баштоо жана лепроздук реакцияларына тез чара көрүү жолдору аркылуу денеде бул илдетке мүнөздүү болгон көптөгөн деформациялардын пайда болуусуна жол берилбеши керек.**

Лепроздук реакцияны жөнгө салуу иш-аракеттери төмөнкү 4 максатты көздөйт:

- Нервдер жабыркашына жол бербөө. Анткени мындан дененин бөлүктөрүндө сезгичтик жоголот, шалдык жана контрактуралар пайда болот.
- Көздөр жабыркоосун токтотуп, сокурдуктун алдын алуу.
- Оорууну басандатуу.
- Пес оорусун козгоочу микобактерияларды дарылардын жардамы менен жок кылууну улантып, оорунун күчөп кетишине жол бербөө.

Медициналык жардам төмөнкүлөрдөн турат:

1. Оорууну жана сезгенүүнү азайтуучу дарыларды колдонуу.

Жеңил реакцияларына (тери сезгенүү бар, бирок ооруу же нервдер ооруксунуу жок) каршы аспиринди же ибупрофенди колдонуңуз. Булардын дозалары жана колдонуудагы сактык чаралары тууралуу 134-беттен караңыз.

Күчтүү реакцияларына (нервдер өткөн жерлер ооруйт, булчуңдар сайгылашуу, “уктап” калуу же алсыздоо күчөйт, көздөр дүүлүгөт, же эркектик урук бездер ооруйт) **каршы кортикостероиддерди** (преднизолон) колдонуу зарыл болушу мүмкүн. Мындай жагдай медициналык чукул кырдаал болгондуктан, ал эми **кортикостероиддер олуттуу көп терс таасирлери бар кооптуу дарылардын катарына киргендиктен жана аларды туура эмес колдонуу көп кездешкендиктен**, бул дарыларды колдонуудан мурун, мүмкүн болушунча, тажрыйбалуу медициналык кызматкер менен акылдашыңыз.

2. Пес оорусуна каршы колдонулуучу дарыларды лепроздук реакциянын бүтүндөй мезгили бою кабыл алуу зарыл.

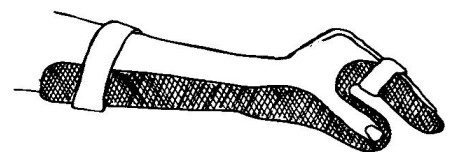
Клофазимин дарысы 2-типтеги лепроздук реакциялардын терс таасирлерин азайтууга жана пес оорусунун мультибациллярдык түрүнө каршы күрөшүүгө жардам берет. Клофазиминдин дозасын көп учурда (чоң кишилер үчүн күнүнө 200 мг-га чейин) көбөйтүп, кийин, лепроздук реакциянын күчү басаңдаганда, азайтып койсо болот. Бирок нервдер жабыркоосу менен коштолгон, илдеттин күчтүү реакцияларында преднизолонду колдонуу талап кылынат.

3. Шакшак колдонуу жана көнүгүүлөрдү аткаруу.

Күчтүү лепроздук реакцияларда, жабырланган колду же бутту шакшактын жардамы менен карматып коюу жолу оорушун азайтууга, нервдер жабыркап калуусуна жана контрактуралар пайда болуусуна жеткирбөөгө жардам берет. (8-бөлүмдү караңыз.)

Муундарды шакшактын жардамы менен эң ыңгайлуу (физиологиялык) абалында карматуу зарыл. Шакшактарды гипстен же атайын калыптанган пластмассадан жасоого болот (54-бетти караңыз). Сезгичтиги жоголгон колду (же бутту) шакшактын жардамы менен карматуудан мурун, анын ички бетин жумшак материал менен каптап коюңуз.

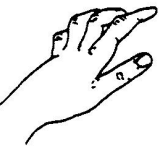

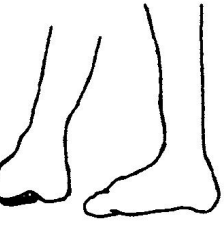
Шакшакты, колдо (же бутта) ооруу жана сезгенүү басылмайынча, күндүз да, түнкүсүн да чечпөө керек. Аны муундардын толук көлөмдө кыймылдоо ийкемдигин сактоого жардам берүүчү көнүгүүлөрдү этияттап аткаруу үчүн гана чечиңиз. (42-бөлүмдү караңыз.)

Мында, колдо контрактуралар пайда болуусуна жеткирбей, анын туура абалын сактоого жардам берүүчү мыкты шакшак сүрөттөлгөн.

Деформациялардын пайда болуу себептери

Адамдардын көпчүлүгүнүн оюна пес оорусу келгенде, алар илдеттин кийинки баскычтарына мүнөздүү болгон, денедеги өтүшүп кеткен деформацияларды: ачылып калган, терең жараларды; манжалар жырткыч айбанаттардын манжаларына окшошуп калуусун; кол (же бут) манжаларынын кичирейип бара-бара жоголуусун; жана сокурдукка чейин алып келүүчү, көздөрдүн жабыркоосун элестетишет. Чынында, мындай деформациялар түздөн-түз пес оорусунун микобактерияларынан пайда болбойт. Булар нервдер жабыркап калуусунан улам өрчүйт. Нервдер жабыркоо биринен кийин кийинкиси болуучу 3 баскычка бөлүнөт:

<p>1-БАСКЫЧ: сезгичтик, айрым булчуңдардын күчү жоголуу, тердөө функциясы бузулуу</p>	<p>2-БАСКЫЧ: бир жерге жаракат келтирип алуу, муундарда ийкемсиздик орун алуу</p>	<p>3-БАСКЫЧ: инфекциялануу тереңдеп, сөөктөргө жетип, аларды бузуу, жана сокурдукка алып келүү</p>
<p>Көздөр кадимкидей ирмей албай калат.</p> <p>буга алып келет</p>	<p>көздөр улам дүүлүгүүсүнө жана инфекциялануусуна</p> <p>буга алып келет</p>	<p>көздө тырык калыптануусуна жана ал көрбөй калуусуна</p>
<p>Алакан-манжалар эч нерсе сезбей калат; териси кургак болот; кол манжалары жана бармак алсыз болуп калат.</p> <p>буга алып келет</p>	<p>кол манжаларынын жана бармактардын муундарында ийкемсиздик жана контрактуралар пайда болуусуна</p> <p>андан тышкары, күйүктөр жана бир жерине жаракат келтирип алуу көп болууга</p> <p>буга алып келет</p>	<p>сөөк ткандарын жоготууга</p>
<p>Бут кетмендери эч нерсе сезбей калат.</p> <p>бут кетмени салаңдап калуу</p> <p>буга алып келет</p> <p>Нервдер жабыркап калганга чейин, көпчүлүк учурда, пес оорусуна каршы колдонулуучу атайын дарылоонун жардамы менен жогорудагы көйгөйлөрдүн АЛДЫН АЛУУГА БОЛОТ.</p>	<p>оорубаган жаралар жана жаракаттар калыптанууга</p> <p>муундарда ийкемсиз жана контрактуралар пайда болууга</p> <p>тери жарылууга</p> <p>буга алып келет</p> <p>Көздөрдү жана терини коргоочу атайын каражаттардын жана муундардын толук көлөмдө кыймылдоо ийкемдигин сактоого жардам берүүчү көнүгүүлөрдүн жардамы менен, көпчүлүк учурда, жогорудагы көйгөйлөрдүн АЛДЫН АЛУУГА БОЛОТ.</p>	<p>сөөк ткандарын жоготууга</p> <p>Жараларды, күйүктөрдү жана инфекцияларды эрте жана кылдат дарылоо жолу аркылуу, көпчүлүк учурда, жогоруда келтирилген көйгөйлөрдүн АЛДЫН АЛУУГА БОЛОТ.</p>

Эгер 1-баскычындагы көйгөйлөр пайда болсо, булар 2- жана 3-баскычтардагы көйгөйлөргө өтүп кетүү коркунучу туулат, жана **бул коркунуч өмүр бою сакталат.** Сезгичтиги жоголгондуктан, адам денесин ар кандай кокустуктардан (бир жерин кесип, сайып, оорутуп алуудан жана башка жаракаттардан) автоматтык түрдө коргой албай калат. Дененин жаракат алган жерлери оорубагандыктан, көп учурда аларга тийиштүү көңүл бурулбай калат.

Мисалы, эгер сезгичтиги нормалдуу болгон адамдын бутунда көп баскандыктан жара пайда болсо, ал оорутат. Ошондо адам басуусун токтотот же аксап баса баштайт.

Бирок пес оорусу менен ооруган адамдын буту жараланса, жара оорутпайт.

Жарасы адегенде суюктукка толуп, анан жарылып инфекцияланып кеткенче адам эч нерсени байкабай жүрө берет.

Пайда болгон инфекция жумшак ткандарга терең кирип, сөөккө жетип, аны буза баштайт. Бул оорутуу менен коштолбойт.

Убакыт өткөн сайын сөөк бузулуп отуруп, бут кетмени ого бетер деформацияланып кетет.

Демейде мындай ачык жараларда пес оорусунун микобактерияларын табуу мүмкүн эмес. Анткени мындай жараларды пес оорусунун микобактериялары пайда кылбайт. Алар кысылуудан (басым), жаракат алуудан жана башка инфекциялардан пайда болот.

Дене бөлүктөрүндө сезгичтигин жана булчуңдарынын күчүн жоготкон адамдар ЖАРАКАТ АЛУУДАН САКТАНУУ

Көздөр: Булчуңдар алсыздыгынан же сезгичтиги жоголгондуктан кабактардын ирмөө функциясы бузулганда, көздөр көп жабыркайт. Кабак ирмөө функциясынын жардамы менен көздөр нымдалып таза сакталат. Кабактарды ирмөө функциясы начарлаганда же көздөр кызарганда, төмөнкүлөрдү аткаруу сунуш кылынат:

- каптал жактары жабык күн көз айнектерин жана, балким, күндөн коргоочу баш кийимди колдонуу;
- күндүз көздөрдү бат-баттан жана тыгыз жаап туруу, айрыкча чаң көтөрүлгөндө;
- кабактарды тыгыз жабууга аракет кылуу учурунда каректерди өйдө каратуу;
- көздөрдү таза кармоо, айланасын жакшылап жууп туруу, аларга чымын жолотпоо жана аларды кир колдор менен кармабоо.

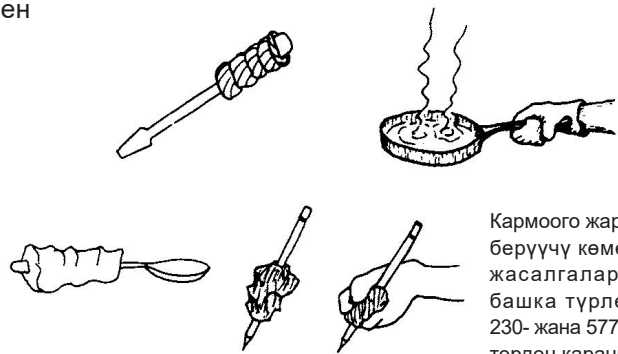

Алакан-манжалар: Алакан-манжаларды пайдаланганда, мисалы, тамак жасоо учурунда, абдан этият болуу зарыл. Тамак жасалчу идиштерди дайыма **колдорго калың кол каптарды кийип же бир нече жолу бүктөлгөн кездеме аркылуу гана** кармагыла, анткени идиштер ысык болушу мүмкүн. Эгер мүмкүн болсо, курч же ысык буюмдар менен иштөөнү талап кылган жумуштарды аткарбай эле койгула. **Тамеки чекпеңиз.**

- **Кармагычы жумшак жана кенен болгон аспаптарды колдонгула,** же кармагычтарын кездеме менен ороп койгула.

Манжалары алсыз же деформацияланып кеткен адам аспаптарды же ашкана шаймандарын кармоосуна жардам берүү үчүн, мындай шаймандардын кармагычтарын муштум кылып түйүлгөн колуна туура келгендей формада жасоого болот.

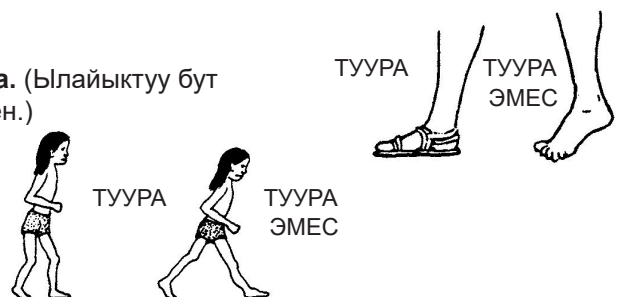
Ал үчүн эпоксиддик пастаны же күчтүү жабышчаак желим кошулган гипсти колдонуңуз. Ал катып кала электе, пес оорусу менен ооруган адам аны кармасын. Андан кийин ал катый берсин.

Кармоого жардам берүүчү көмөкчү жасалгалардын башка түрлөрүн 230- жана 577-беттерден караңыз.

Бут кетмендери:

- **Жылаңайлак баспагыла. Бут кийим кийип баскыла.** (Ылайыктуу бут кийимдер боюнча кеңештер кийинки бетте келтирилген.)
- **Кыска кадам шилтеп басууну үйрөнгүлө.** Ушундай ыкма бут кетмендерин сактоого жардам берет.

ЖАРАКАТТАРГА КАМ КӨРҮҮ

Көздөр: Көздөрдү бат-баттан жаап тургула. Эгер зарыл болсо, жөнөкөй көз таңгычты пайдалангыла. Эгер көз инфекцияланса (ириң пайда болсо), курамында антибиотик бар көз майын колдонуңуз. Көздүн өзүнө тийбей, майды астынкы кабактын ичине сүйкөңүз.

Алакан-манжалар жана бут кетмендери: Эгер дененин бул бөлүгүн кесип же ага башкача жаракат келтирип алсаңар, ал жер толук айыкмайынча аны абдан таза кармап, эс алдыргыла. Бул жерге кайрадан жаракат келтирип алуудан сактангыла.

Күнгө аткарууну талап кылган нерселер

- **Текшерүү:** Күнгө, жатар алдында (эгер кара жумуш аткарсаңыз же көп басууга аргасыз болсоңуз, күнүнө бир нече маал), **алакан-манжаларыңызды жана бут кетмендериңизди кылдат текшерип туруңуз** – же муну башка бирөөдөн өтүнүз. Денеңизден кесилген, көргөнгөн же бир нерсе сайылып кирип кеткен жерлерди издеңиз. Мындан тышкары, алакан-манжалардан жана бут кетмендеринен кызарган, ысыган, шишиген же ыйлаактаган (суюктук толгон) жерлерди караңыз. Эгер буга окшогон жери табылса, ал жер толук калыбына келгиче, колду же бут кетменин эс алдырыңыз.
- Эгер тери кургап, жарылып баштаса, **бут кетмендерин күнгө**, жок дегенде 20 мүнөкө **сууга салып кармаңыз**. Андан кийин аларга суу май, **вазелин** же ланолин кол майын сүйкөңүз (сүт майы же жаныбардын майы жарабайт, анткени булар өзүнө курт-кумурскаларды жана келемиштерди тартат).
- Алакан-манжаларыңызга жана бут кетмендериңизге май сүйкөгөндөн кийин, муундардын толук көлөмдө кыймылдоо ийкемдигин сактоого жардам берүүчү көнүгүүлөрдү аткарыңыз.

Үзбөй күнгө кам көрүү пес оорусу үчүн мүнөздүү болгон деформациялардын көпчүлүгүнүн алдын алууга жардам берет.

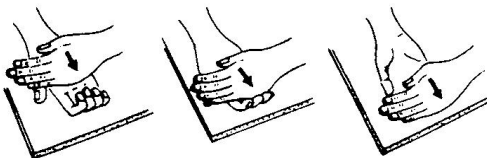
Шалдыгы бар адамдарда контрактуралардын жана деформациялардын пайда болуусуна ЖОЛ БЕРБӨӨ

Пес оорусунан улам пайда болуучу шалдыкта контрактуралардын алдын алуу иш-чаралары полиомиелиттен же шалдыктын башка түрлөрүнөн пайда болуучу, алакан-манжалардагы жана бут кетмендериндеги контрактуралардын алдын алуу иш-чараларына окшош. (81-бетти караңыз.) Бирок пес оорусунда дененин жабыркаган бөлүктөрүндө сезгичтиги да жоголгондуктан, алдын алуу иш-чаралары оорураак болот.

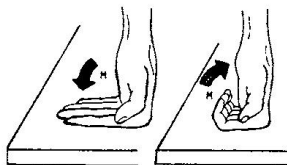
Муундардын толук көлөмдө кыймылдоо ийкемдигин сактоого жардам берүүчү көнүгүүлөр 42-бөлүмдө (айрыкча 370–373-беттеринде) каралат.

- Манжалар жаныбарлардын манжаларына окшошуп, биротоло ийрийип кетүүсүнө жол бербөөчү көнүгүүлөрдү төмөнкү эки ыкмада аткарууга болот:

... төмөнкүчө, манжаларды этияттап түздөө жолу менен:

жана төмөнкүчө:

Мүмкүн болушунча башка бирөөнүн жардамысыз алаканыңызды ачып, манжаларыңызды түздөңүз. Андан кийин экинчи колуңуз менен кыймылды аягына чейин аткарыңыз. Андан соң манжаларыңызды кайрадан жаап, баарын башынан баштаңыз.

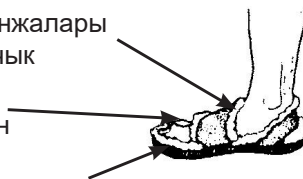
- Бут кетмендери аттын бутуна окшошуп түздөлүп калуусу менен мүнөздөлгөн контрактуралардын калыптануусуна жол бербөө үчүн, дубалга таянып алдыга жантаюу, ошол эле убакта согончокторду жерден көтөрбөө, же чочоюп отуруу кыймылдарын аткаруу жолу менен кылталарды чоюп туруу жардам берет.

Бут кетмендеринде сезгичтиги жоголгон адамдар үчүн бут кийим

Мындай бут кийим төмөнкү сапаттарга ээ болууга тийиш:

- Үстүнкү бөлүгү терини жоорутпайт жана бут манжалары үчүн жетишерлик кенен (же бут манжаларын ачык бойдон калтырат).
- Батеги жумшак, анын калыңдыгы болжол менен 1 см-дей.
- Тикенек, мык жана учтуу таштар буттарга зыян келтирбеш үчүн, бут кийимдин таманы калың.
- Адам мындай бут кийимди такай кийип жүрүүсү үчүн, анын сырткы көрүнүшү жетишерлик жагымдуу (кадимки бут кийимдерден өтө деле айырмаланбайт).

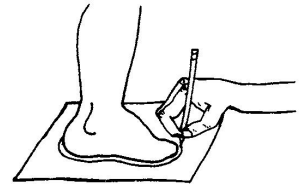
БУТ КИЙИМДИН ТӨМӨНКҮ ТҮРЛӨРҮН КОЛДОНБӨҮЗ:

- пластмассадан жасалгандарын;
- таманы аркылуу тикенектер оңой өткөндөй, жумшак тамандууларын;
- такасы бут кийимдин таманына мыктар менен бекитилгендерин. (мыктар таманынан өтүп, бутту жабыркатышы мүмкүн. Андан көрө, такасын таманына тигип же жабышчаак желим менен бекитип койгон оң.)

ТУУРА ЭМЕС!

Атайын бут кийимге жетүү жолдору

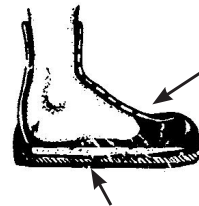
- Атайын бут кийимдерди жасоочу устаканасы бар, пес оорулуу адамдарды дарылаган атайын бейтапканага кайрылыңыз. Анда ченемдериңиз боюнча бут кийим жасап бериши мүмкүн.

- Жергиликтүү базарлардан жана дүкөндөрдөн караштырыңыз. Балким, алардан ылайыктуу батеги бар, кендир кездемеден жасалган бут кийимдер (же атайын теннистик бут кийим) чыгып калат.

- Же болбосо, кадимки эле бут кийимге жумшак батек салып алсаңыз болот. Бирок **ЭСИҢИЗДЕ БОЛСУН:** эгер стандарттык бут кийимге калың батек салсаңыз, анда бут манжалары кенен батпай калышы мүмкүн. Мындай жагдайда мындай бут кийимдин манжа бөлүгүн кесип салып, манжаларды ачык бойдон калтырып койсо деле болот.

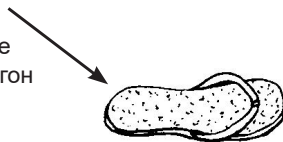

Бут кетмени кыска болсо, бут кийимге калың батек салып алса болот.

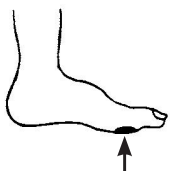
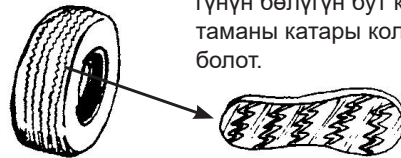
жумшак батек

- Атайын бут кийимди өзүңүз жасаңыз (же муну жергиликтүү устага тапшырыңыз).

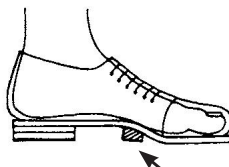
Жушак губкадан жасалган жеңил бут кийимдин таманын же “вьетнамкаларды” батек катары пайдалансаңыз болот. Же жумшак бирок бекем болгон микрокөндөйлүү резинке материал сатып алыңыз.

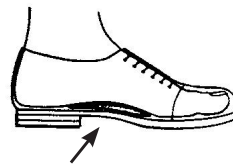
Автоунаанын эски дөңгөлөгүнүн бөлүгүн бут кийимдин таманы катары колдонсоңуз болот.

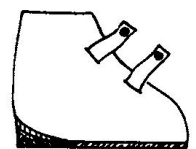
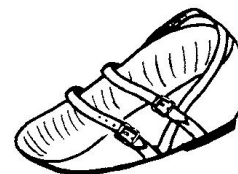
- Бут кетменин бул жеринде жара пайда болгон адамдар

бут кийиминин таманынын бул жерине кичинекей түркүк бекитип же таманынын бул жерине атайын төшөм салып алышса, манжалары кысылбай, жаңы жаралар пайда болуусуна жол берилбей калат.

- Буттарда жаралар пайда болуусуна жол бербөө үчүн, пенопластты элестеткен, “пластазот” деп аталаган жумшак материалдан атайын таман төшөм даярдап колдонсо болот. Аны даярдоо үчүн, бул материалды адегенде ысытышат, анан ага тийиштүү форманы беришет. **Пластазоттон** бут кийим жасоонун жол-жоболорун 638-беттеги “Сезгичтигин жоготкон бут кетмендери” деп аталган бөлүктөн караңыз.

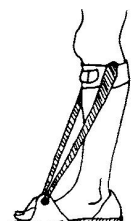

- Булчуңдары алсыз болуусунан улам **бут кетмени “салаңдап” калган** адам, буттарында жаралар пайда болуусуна жана ар кандай жаракаттарга жол бербөө үчүн, ортез же бут кетменин өйдө тартып туруучу бөлүгү бар атайын жасалганы пайдаланса болот.

Ортезди же буга окшогон жасалганы реабилитациялык устаканада жасатууга болот, же аны пластмассадан, беттерин жумшак кездеме менен каптап, өзүңүз эле жасап алсаңыз болот.

Же болбосо, бут кетменин өйдө тартып туруучу бөлүгү бар жөнөкөй атайын жасалга жасаңыз.

ПЕС ООРУСУ ЖАНА КООМ

Коомдо пес оорусуна карата көп ар кандай түшүнбөстүктөр жана чочулоолор илгертеден бери эле келе жатат. Бул дартка чалдыккан адамдар шаарлардан далай ирет куулуп же ырайымсыз мамилеге дуушар болуп келген. Өкмөттүк мекемелер пес оорусу менен ооруган адамдарды алардын үй-бүлөлөрүнөн ажыратып, “лепрозорий” деп аталган атайын жайларга бекитип кармоосу жакында эле токтогон. Буга окшогон көрүнүштөр элдин бул илдетке карата болгон чочулоолорун ого бетер күчөтүп келген.

Учурда пес оорусуна каршы дарылоону эрте баштоо жолу аркылуу бул дарттан пайда болуучу түрдүү деформацияларга же майыптыктарга жеткирбей, аны айыктыруу мүмкүн. Бул илдетти үйдөн эле дарыласа болот. Аны менен ооруган адам мектепте окуусун же жумуш аткаруусун уланта берүүгө мүмкүнчүлүгү бар. Адам пес оорусун жугузуп алса эле, анын физикалык ден соолугу же социалдык бейпилдиги сөзсүз түрдө жабыркоого тийиш эмес.

Бирок коомчолорубуздун көбүндө мындай чочулоолор жана түшүнбөстүктөр азыр деле сакталуу. Пес оорусун жуктуруп алган адамдар, аларда бул дарттын биринчи белгилери байкалып баштаса деле, ооруп калгандарын моюнга алуудан баш тартышат. Натыйжада, алар денелеринде ар кандай деформациялар калыптанып калганча дарыланбай жүрө беришет. Ошол эле учурда, дарыланып баштабаган бейтаптар дартты башкаларга жуктуруусун улантышат. Ошентип, пес оорусу тууралуу мифтер жана чочулоолор коомдо улана берет.

Мындай жагдайды оңдоо үчүн, коомчолордогу медициналык-санитардык кызматчылардын, реабилитологдордун, мугалимдердин, дин кызматчыларынын, коомчо башчыларынын, бейтаптардын үй-бүлөлөрүнүн жана ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдардын уюмдарынын – баарынын бирдиктүү иш-аракети талап кылынары күмөнсүз. Төмөнкү кадамдар зарыл:

1. **Маалымат жана билим жайылтуу.** Жумурай журтка пес оорусу тууралуу туура маалыматтарды жеткирип, алардын бул дарт боюнча билимин жогорулатуу үчүн, мектептерди, ден соолук борборлорун, көңүл ачуучу гезит-журналдарды, радио жана теле берүүлөрдү колдонсо болот. Жайылтыла турган маалыматтар төмөнкүлөрдү камтышы керек:
 - элдин пес оорусуна карата болгон чочулоолорун азайтуу жана андан айыгуу мүмкүн экенин ага жеткирүү;
 - бул дартты эрте байкап, эрте дарылап баштоонун маанилүүлүгүн баса белгилөө;
 - анын баштапкы белгилерин кантип байкаса болорун жана андан дарыланууну каерден өтүүгө мүмкүн экенин элге жеткирүү;
 - өз убагында пес оорусуна шектенип, жардам алууга макул болуп, андан айыгып кеткендердин өмүрбаяндары.
2. Пес оорусу менен күрөшүүгө багытталган программаларды улуттук саламаттыкты сактоо системинин иш-чараларына кошуу. Пес оорусу менен күрөшүүгө багытталган иш-аракеттердин жалпы медициналык иш-чаралардан сырткары, өзүнчө аткарылуусу улам кайталана бергендиктен, бул өкүндүрбөй койбойт. Эл (жана коомчолордогу медициналык-санитардык кызматчылар) пес оорусуна болгон мамилесин өзгөртүп, аны “олуттуу ден соолук көйгөйү” катары (мисалы, балдардагы ич өткөктөй) карап баштоосу абдан маанилүү.
3. Балдарды териде пайда болуучу тактарга жана пес оорусунун башка белгилерине такай текшерип туруу (көп баланы бир текшерүү иш-чаралары). Мындай текшерүүнү “БАЛА балага” программасына (47-бөлүм) кошуп, ошол программанын алкагында мектеп окуучулары бир бирин, мындан тышкары, инилерин жана карындаштарын текшерип туруусун аларга үйрөтүп койсо болот. “БАЛА балага” программасынын, пес оорусуна атайын арналган иш-чаралар барагын” TALC уюмунан алууга болот. (427-бетти караңыз.)
4. Пес оорусунан дарыланып жаткан балдарга мектепте окуусуна, жумуш таап иштөөсүнө, жарманкелерге катышуусуна жана коомдук иштерге аралашуусуна мүмкүнчүлүк берүү үчүн, **бүтүндөй коомубуздун басымы** жана өкмөтүбүздүн буйруктары. (Ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдардын уюмдары муну ишке ашырууга жардам беришсе болот.)
5. Пес оорусуна чалдыккан адамдардын **өзүнө өзү жардам берүү жумушчу топтору жана башка коомдук топтор** калың журтка бул дарт тууралуу туура маалыматты жеткирип, мындай көйгөйү бар адамдарга карата болгон мамилени өзгөртүүгө жардам бере алышат. Мындан тышкары, алар пес оорусуна каршы колдонулуучу дары-дармектерди жана керектүү башка каражаттарды табуу, бул дарттан денеде пайда болуучу ар кандай деформациялардын пайда болуусуна жол бербөө үчүн чогулуп аракет кылышса болот. Пес оорусу менен ооруган адамдардын мектепте окуусун, медициналык жардам алуусун, иштөөсүн жана башка социалдык укуктарга ээ болуусун мүмкүн кылуу керек болгон жагдайларда, мындай коомдук жумушчу топтор алардын укуктары үчүн күрөшүп жардам беришсе болот.

Мектеп окуучуларын пес оорусуна текшерүү иш-чарасы, Индия. (Фото “Пес оорусуна каршы миссия” уюмунан алынган.)

Пес оорусу менен ооруган адамдарды жылуу кабыл алып, алардын денесине тийүүдөн коркпогонун ачык көрсөтүп турган, коомчолордогу медициналык-санитардык кызматчылар ушундай мамилеси менен элдин бул дартка карата болгон негизсиз чочулоолорун азайтып, коомдун бул бей-бечараларга карата мамилесин оң жакка өзгөртүүгө чоң салым кошо алышат.